

А. Д. Скрипко

здобувачка II курсу, спеціальність «Право»

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

*Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри конституційного
права та правосуддя С. В. Пілюк*

ДОСТУП ДО АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ВИКЛИКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Важливу роль у забезпеченні прав громадян на захист, а також справедливості правосуддя відіграє адвокатура. Сам принцип доступності адвокатських послуг є базою для реалізації конституційного права на правничу допомогу, що має особливе значення в період війни, коли суспільство стикається з безпрецедентними викликами в захисті своїх прав та свобод.

Обрана тема є актуальною, адже принцип доступності є невід'ємною складовою до ефективності адвокатури, від чого особливо залежить здатність держави гарантувати захист прав громадян у кризових умовах.

Дослідженням питань проблематики в адвокатурі займалися такі вчені, як Меркулова В. О., Кудрявцев О. В., Олійник А. Ю., Олашин М. М., Обловацька Н. О., Бандурка С. С., Зеленський С. М.

Принцип доступності правової допомоги ґрунтується на ст. 59 Конституції України «Кожен має право на професійну правничу допомогу...» [1, ст. 59]. В ст. 131 Конституції України закріплено: «Для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура. Виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення» [1, ст. 131]. Законом України «Про безоплатну правничу допомогу» визначено терміни правничої допомоги та безоплатної правничої допомоги, яка відіграє значну роль в сьогоденні [2, ст.1]. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» підкреслює той аспект, що адвокатура має сприяти реалізації цього права шляхом надання якісних і доступних послуг, і саме держава виступає гарантом умов для належної діяльності та виконання гарантій адвокатської діяльності [3]. М. Р. Аракелян у своїй монографії зазначає, що доступність правової допомоги включає два ключові аспекти: організаційний (наявність адвокатів та можливість звернення) та економічний (доступність послуг за вартістю або через систему безоплатної правової допомоги) [4, с. 75-79]. Проте, після повномасштабного вторгнення в Україну, виникли серйозні перешкоди для виконання завдань адвокатури та забезпечення гарантій принципу доступності, які ще у мирний час потребували корекції та вдосконалення.

Одним із головних викликів стала обмежена фізична доступність до адвокатських послуг у регіонах, де тривають бойові дії або які перебувають під тимчасовою окупацією, адвокати, які залишаються у таких зонах нерідко мають справу з загрозами для життя, а також відсутністю належних умов для здійснення своєї професійної діяльності. Важливо розуміти, що діяльність адвоката, як і будь-якої іншої професії, значною мірою залежить від стабільності умов, які у воєнний час потерпають від значних змін. Наприклад, адвокати на тимчасово окупованих територіях можуть бути відрізані від клієнтів через обмеження пересування чи відсутність засобів комунікації.

Економічна криза, що розвилася внаслідок війни значно ускладнила оплату адвокатських послуг для більшості в країні, на противагу цьому працює система безоплатної правничої допомоги, надаючи підтримку вразливим верствам населення [2]. Як зазначає А. М. Бірюкова: «ресурси правничої допомоги обмежені і потребують постійного вдосконалення, в свою чергу зріс

попит на безоплатну допомогу через війну, зокрема через появу великої кількості внутрішньо переміщених осіб» [5, с. 190].

Організаційні виклики, в свою чергу, пов'язані з кадровим дефіцитом у адвокатурі. Значна кількість адвокатів була мобілізована до Збройних Сил України або виїхала за кордон, рятуючись від війни. Так, В. О. Меркулова наголошує, що «для забезпечення доступності правової допомоги необхідно адаптувати правове регулювання адвокатської діяльності до умов кризи, зокрема, через спрощення процедур залучення адвокатів до роботи в екстремальних умовах» [6, с. 10-13]. Наприклад, створення тимчасових адвокатських осередків у безпечних регіонах могло б частково вирішити проблему нестачі кадрів.

Вирішенням проблематики принципу доступності сьогодні стає використання дистанційних технологій, тобто онлайн-консультації, електронний документообіг, які є перспективним напрямом для забезпечення належного надання адвокатських послуг. У воєнний період, коли фізична присутність адвоката може бути неможливою, такі інструменти дозволяють підтримувати зв'язок із клієнтами. Проте, даний механізм вимагає вдосконалення як з боку технічного використання, так і нормативної бази, адже Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» поки що недостатньо регулює дистанційну роботу [3]. Крім того, не всі адвокати та клієнти мають доступ до стабільного інтернету чи необхідних технічних засобів, особливо в зонах бойових дій.

Нажаль, в таких умовах також постає питання щодо тиску на адвокатів, який останнім часом особливо загострюється. Тож на таку проблематику звертає увагу у своїй роботі науковець Зеленський С. М. і виокремлює такі моменти: «Не можна залишити без уваги незахищеність адвокатів при розширенні повноважень прокуратури, правоохоронних органів, військових і адміністративних. Такий перекис в правоохоронній та правозахисній системі створює загрозу демократичним цінностям, закріпленим в законі основним засадничим ідеям, адже система правосуддя може функціонувати виключно з участю адвоката.» [7, с. 73]

Отже, принцип доступності адвокатських послуг є фундаментом забезпечення конституційного права громадян на професійну правничу допомогу, що набуває особливої ваги в умовах війни в Україні. Проведений аналіз підтверджує, що війна створила безпрецедентні виклики для адвокатури, зокрема обмежену фізичну та економічну доступність послуг, кадровий дефіцит, тиск на адвокатів та недостатню адаптацію нормативної бази до кризових умов.

Для забезпечення ефективної реалізації принципу доступності пропонується: розширення системи безоплатної правничої допомоги, адаптувати правове регулювання до умов війни шляхом спрощення процедур залучення адвокатів, розвивати дистанційні технології з одночасним вдосконаленням нормативної бази, а також створювати тимчасові адвокатські осередки в безпечних регіонах. Важливим є також захист адвокатів від тиску з боку правоохоронних та інших органів, що сприятиме збереженню демократичних засад правосуддя. Усунення зазначених перешкод сприятиме підвищенню ефективності адвокатури, гарантуванню прав громадян на захист та зміцненню справедливості в умовах воєнного часу.

Література:

1. Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР: редакція від 01.01.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 10.04.2025).
2. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI: станом на 01.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 10.04.2025).
3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI: станом на 01.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 10.04.2025).
4. Аракелян М. Р. Правозахисна діяльність адвокатури: теоретико-правовий ракурс. Одеса: Фенікс, 2018. 386 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/528e8bb9-e3aa-414d-9c64-e5fb4eef090a/content> (дата звернення: 10.04.2025).
5. Бірюкова А. М. Правовий статус адвоката і адвокатури: вітчизняна модель у контексті процесів глобалізації : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2019. 508 с. URL: https://scc.knu.ua/upload/iblock/f84/dis_Biryukova%20A.%20M..pdf (дата звернення: 10.04.2025).
6. Меркулова В. О. Адвокатура та адвокатська діяльність в Україні: сучасні тенденції доктрини права. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Юридичні науки"*. 2023. № 9. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-9-9190> (дата звернення: 10.04.2025).
7. Зеленський, С. М. (2024). Засадничі ідеї діяльності адвокатури України в умовах воєнного стану. *Правовий часопис Донбасу*. (3), 71–76. URL: <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2024-88-71-76> (дата звернення: 10.04.2025).